

SEMINAR

JDE-SEMUX.3V-13

**WAT MAAKT EEN
HEDENDAAGSE
MAATSCHAPPELIJK
GEËNGAGEERDE
VIDEOCLIP EFFECTIEF
EN POPULAIR?**

DOOR: BAS VAN HILTEN & LENNART

STUDENTNUMMER: 1622215 & 1576121

DATUM: 17-01-2017

AANTAL WOORDEN: 6849

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Welke veranderingen hebben videoclip op gang gebracht of gestimuleerd?	4
Wat zijn de overeenkomstige factoren van succesvolle maatschappelijk geëngageerde muziek videoclips?	7
Waarom hebben de meest populaire clips tegenwoordig steeds minder een maatschappelijke boodschap?	10
Hoe kijkt een producent naar de totstandkoming van een videoclip aan?	12
Conclusie	15
Synopsis	18
Script	19
Bronnen	23

Inleiding

Lenny (aka Lennart Matthijs Stokmans) is een muzikant. Hij is frontman van de band Prince of Virtue. Op jonge leeftijd werd hij geconfronteerd met de oorlogen in het midden oosten. In vele landen waren daar op dat moment dictators aan de macht. Het westen wil(de) hen perse de macht ontnemen. Zo ontstonden er vele oorlogen in die regio. Lenny zag de bloederige tafereelen aan op de televisie en probeerde de conflicten, en dat wat daar aan ten grondslag lag, te begrijpen. Vanuit dit hersenspinsel ontstond het nummer Fog. Een poging om de situatie en de wanhoop van de mensen die slachtoffer zijn van deze wanorde te bevatten.

Het effect dat Lenny met dit nummer hoopt te hebben op de luisteraar is verstillig, in de hoop dat mensen zich gaan verplaatsen in de belevingswereld van mensen die worden onderdrukt. Het belang van bewustwording van de rest van de wereld met betrekking tot barbaarse praktijken in deze regio mag niet onderschat worden. Het is belangrijk dat wij hun stem horen en laten weerklinken. Wij proberen als band zijnde onze kwaliteiten in te zetten om mensen in te laten zien dat de wereld groter is dan de weg naar hun werk en weer terug naar huis. Maar wij willen ons niet beperken tot de muziek. We hebben een extra dimensie nodig om het effect te krijgen die we zouden willen hebben. Het is van belang dat we veel blijven optreden, om de verspreiding van het nummer en de boodschap te verspreiden. Maar dat is niet genoeg. De luisteraar moet uiteindelijk herhaaldelijk het nummer kunnen beluisteren en het liefst gefocust op de boodschap. Door de luisteraar een clip te laten zien bij het nummer kan je de kans op focus bij een nummer verhogen. Zodra de luisteraar tijdens de muziek ook nog eens de mogelijkheid heeft om naar een interessante clip te kijken, houdt de luisteraar zijn aandacht gemakkelijker bij de muziek. Het is natuurlijk van belang dat het nummer wijdverspreid wordt. Youtube is HET middel van deze tijd om met je boodschap de verre uithoeken van de wereld te bereiken. En om zoveel mogelijk mensen te bereiken en geïnteresseerd te krijgen in de boodschap heeft The Prince of Virtue extra middelen nodig.

Daarom gaan we op zoek naar de beste manier om een clip bij het nummer Fog te maken. We willen erachter komen hoe je een clip maakt die deze boodschap opheldert en kracht bij zet. De tekst van het nummer is heel metaforisch waardoor het moeilijker kan zijn voor de luisteraar om de kern van het verhaal te begrijpen. We zijn dan ook benieuwd hoe andere muzikanten en clipmakers van deze tijd dit doen. Om het succes recept te vinden voor een geëngageerde clip, zullen we ze naast elkaar moeten leggen om ze vervolgens uit te pluizen. We zijn dan ook benieuwd wat de do's and don'ts zijn en waar moet een dergelijke clip aan moeten voldoen om een zo groot mogelijk publiek te bereiken met deze boodschap.

Welke veranderingen hebben videoclip op gang gebracht of gestimuleerd?

Geweld en seksisme

Een onschuldige clip als een videoclip kan veel teweeg brengen. Volgens Jotted Lines (2010) werd dat duidelijk toen er in de jaren 90 een toename was van geweld in Amerika door jong volwassenen. 70% van alle tieners die overleed, kwam door geweld. Dit had een sterke correlatie met het beeld wat op MTV te zien was. Bijna een kwart van de videoclips bevatten geweld en in 63% daarvan werd het geweld door jongvolwassenen uitgevoerd. Jongeren die veel naar hiphop luisteren en de bijbehorende clips bekijken worden meer in verband gebracht met drank en drugsgebruik, mede doordat dat ook in clips zo erg wordt opgehemeld. Het format muziekclip is erg populair onder deze groep en heeft zo een groot bereik. Als in de clip de songtekst ook nog in de clip als ondertitel toevoegen is de impact zelfs nog groter. Muziekvideo's zijn een erg krachtig medium doordat het brein zo in elkaar zit dat als je de clip hebt gezien en je hoort later het nummer weer, dat je dan gelijk de link legt en het beeld wat je in de clip hebt gezien wordt versterkt. Helaas is het ook een medium waarin veel seksisme en drugsgebruik in voorkomt. In sommige genres zijn tot 75% van de clips denigrerend naar vrouwen toe en wordt alcohol drinken en roken als stoer neergezet. Dit alles heeft gevolgen voor het gedrag van tieners. Volgens Jotted Lines (2010) bleek uit een studie van "The National Institute of Alcohol Abuse and Alcoholism" dat jongeren die naar videoclips keken, die drugsgebruik en geweld bevatte, ook meer geneigd zijn om zelf drugs te gaan gebruiken en gedragsproblemen vertoonden. Dit richt zich voornamelijk tot het hip-hop genre, waar drugs verheerlijking en seksisme een grote rol spelen. Een ander genre waar dingen als vervreemding, drugs misbruik, psychische stoornissen, zelfmoord en risicovol gedrag wordt gezien is bij heavy metal luisteraars.

We hebben een aantal, voor ons in het oog springende, videoclips onderzocht naar de impact die het had op de maatschappij. Deze clips zijn gekozen op basis van onder andere eigen herinneringen aan clips die voor ons bijzonder waren, maar ook doordat we in onze eigen kringen hebben rondgevraagd of er mensen zich nog clips herinnerde die aan onze criteria voldeden. Namelijk of die clips iets in de maatschappij tot stand brachten, dat wil zeggen dan wel dat er over werd gepraat, dat het een beweging opzette of dat het zelfs belangrijke verandering in de geschiedenis uitlokte. Daarnaast hebben we door middel van deskresearch gezocht naar clips die aan deze eisen voldeden. Alle clips hiervan waren minstens een paar miljoen keer bekeken en/of er werd veel in de media over gepraat. Vervolgens hebben we deze clips stuk voor stuk geanalyseerd en naast elkaar vergeleken. De resultaten hiervan staan hieronder beschreven.

Tegengeluid

Tegenwoordig willen sommige artiesten meer en meer een tegengeluid geven aan het geweld dat in sommige clips wordt verheerlijkt.

Bijvoorbeeld door Rihanna in de clip Man down. Rihanna reikt in deze clip koelbloedig af met de man die haar had aangerand. Volgens Metro.co.uk (juni 2011) was er een hoop commotie rondom de clip en US pressure groups keurde Rihanna af voor het gebruik van geweld. Uiteindelijk was dat ook deels haar doel. "De clip doet precies wat Rihanna en ik voor ogen hadden. Mensen praten nu over een onderwerp waar toch een taboe op rust." Aldus de regis-

seur van de clip op Nu.nl (juni 2011).

Lady Gaga heeft een soortgelijke clip gemaakt bij het nummer "Til It Happens To You". In Theguardian (september 2015) valt te lezen dat Lady Gaga laten met deze clip wil laten voelen wat het is om aangerand te worden. Deze clip is ook gebruikt voor een publieke campagne tegen seksueel misbruik. Door in de clip drie dames te tonen die worden aangerand en daarna te laten zien wat het mentaal met ze doet, wil ze meer bewustwording creëren om zo het aantal aanrandingen te verminderen. Lady Gaga is zelf ook op haar 19e aangerand.

Provoceren

In het rijtje "reactie uitlokken" kunnen we zeker niet om de band Pussy Riot heen. Met hun clip "Punk Prayer" baarde ze veel opzien door in de orthodoxe kerk een protestlied tegen Poetin te zingen, omdat hij in hun ogen een dictator is, zo berichtte Theguardian (juli 2012). Poetin was hier uiteraard niet blij mee, maar de kerk ook zeer zeker niet en klaagde de bandleden aan. Deze video trok veel bejijks en dat werd alleen maar meer toen de leden van de band tot 2 jaar cel werden veroordeeld wegens hooliganisme. Wat volgens Amnesty International weer tegen de rechten van de mens ingaat, doordat er geen strafbare feiten zijn gepleegd en het proces oneerlijk is verlopen, aldus RT (augustus 2012).

Taboe's doorbreken

Iemand die ook veel weerstand kreeg van de kerk door een videoclip was Madonna. Cultuurtheoloog Frank G. Bosman (juli 2006) stelt dat in de clip "Like A Prayer" seksualiteit en het katholicisme samen worden afgebeeld, wat in die tijd natuurlijk volstrekt taboe was. Het ging zelfs zo ver dat het vaticaan zich met de clip ging bemoeien. Pepsi zou het nummer in een commercial gebruiken, maar besloot daar vanaf te zien na het bekijken van de clip. Uiteindelijk heeft MTV deze clip uitgeroepen tot "meest taboedoorbrekende clip allertijden".

Andere artiesten die taboes probeerden te doorbreken zijn onder andere t.A.T.u en Years & Years. WatchMojo.com (2014) benoemd op zijn YouTube kanaal dat de pikante clip "All The Things She Said" van t.A.T.u, waarin zoenen 2 meisjes in de regen met elkaar, veel commotie veroorzaakte waardoor de clip in verscheidene landen geblokkeerd werd. Uiteindelijk werd homoseksualiteit veel besproken en daardoor ook bespreekbaarder. Volgens 3FM (maart 2016) doet het electronica-trio Years & Years hetzelfde voor de LGBT gemeenschap door in de clip "Desire" met zowel man als vrouw te zoenen. Volgens de frontman moet homoseksualiteit als iets normaal worden beschouwd en probeert op deze manier het taboe te doorbreken.

Shockeren

Behalve provoceren, is shockeren ook een middel wat videomakers gebruiken om hun clip te laten opvallen. Volgens GreenLeft (2010) heeft M.I.A. de schokkende, met telefoon opgenomen, beelden van de executies in Sri Lanka als uitgangspunt genomen voor de treatment van de clip. Dat leverde de clip een zelfde gevoel op als de onlosmakelijke beelden uit Sri Lanka. Volgens Poldox (z.d.) is een film treatment het onderdeel wat filmmakers schrijven na het synopsis, het beschrijft kort de essentie van een scène, dus wat er gebeurt en wie wat bespreekt. Dit helpt

maker om een beter overzicht te krijgen over hoe de film/clip eruit komt te zien. Door gingers in de clip als metafoor voor de geëxecuteerde te gebruiken is de clip veel breder toepasbaar op alle gruweldaden die in oorlogsgebieden plaatsvinden. Zoals ook wat Amerikaanse soldaten in onder andere Irak en Afghanistan deden. Jammer genoeg is de clip "geheel toevallig" in Amerika en Groot Britannië tijdelijk geblokkeerd geweest.

Wat zijn de overeenkomstige factoren van succesvolle maatschappelijk geëngageerde muziek videoclip?

Stromae - Carmen en King Rat - Modest Mouse

In de clip Carmen van Stromae, wordt door hem de hyperbool als stijlfiguur gebruikt om zijn punt duidelijk te maken. Stromae sleep de grote twittervogel mee overal waar hij gaat. Zijn sociaal en liefdesleven gaat er onder gebukt. Uiteindelijk wordt hij volledig opgeslokt door een gigantische twittervogel. De clip verduidelijkt de waarschuwing van Stromae voor de socialmedia, die de neiging heeft om de vele levens van zijn gebruikers te beheersen. De hyperbool zorgt ervoor dat de kijker zijn gedrag in twijfel trekt en zich gaat afvragen waar hij mee bezig is, aldus Schilperoord (2010). Schilperoord, J., & Maes, A. (2010). 'Visuele hyperbolen'. In: Tijdschrift voor Taalbeheersing, 32(2), 75-94.

De hyperbool wordt ook toegepast in de clip King rat. De clipmaker Heath Ledger wil d.m.v. de hyperbool mensen shockeren en het wereld laten zien waar zij mee bezig is. Door de rollen een keer om te draaien ziet men het kwaad van de daad in om walvissen te vangen. Het gebruiken van dit metafoor zet ons een spiegel voor. Het dwingt de kijker om zijn bestaande denkpatroon te doorbreken, zegt ook Guido de Valk op zijn blog. <http://www.guidodevalk.nl/de-kracht-van-metaforen/>

Beide clips hebben een verhaallijn met een boodschap. Het verschil echter is dat de clip van King rat een andere verhaallijn gebruikt voor de clip om een dubbele boodschap te brengen waarbij de clip van het nummer Carmen het probleem besproken in het nummer juist uitvergroot. Dit zorgt ervoor dat de boodschap overduidelijk is en daarom mogelijk langer blijft hangen. De storytelling is heel belangrijk in beide clips. Die zorgt ervoor dat de boodschap concreet wordt en de luisteraar/kijker geboeid blijft.

Calle 13 - Latinoamerica en Black Eyed Peas - Where Is The Love

In de clip Latinoamerica van Calle 13 worden er 'neutrale' gezichten uitgelicht van verschillende afkomsten en huidskleur. Deze beeldcompositie valt onder Esthetische continuïteit met beeldrijm, beschreven door Wim Westera (1995).

Op deze wijze maakt de maker van de clip Lationamerica gebruik van de overeenkomstige facetten van alle mensen met verschillende afkomsten. Dit zorgt voor continuïteit in de clip. De opeenvolgende shots van de verschillende gezichten zorgen voor de associatie tussen de desbetreffende personen door middel van gelijkvormigheid. Een tactiek die door vele andere artiesten gebruikt wordt om het gelijkheidsprincipe te benadrukken. Zo ook in de clip 'Where is the love' van The Black Eyed Peas. De nieuwe generatie wordt hierin uitgelicht. Denk ook aan de clip Black Or White van Michael Jackson. In deze clip 'morphen' de verschillende gezichten met verschillende etniciteiten in elkaar. Dit versterkt de beeldrijm.

MIA - Born Free en Justice - Stress

In de clips Born Free van MIA en Stress van Justice, wordt er gebruik gemaakt van 'The cultural (referential) code', beschreven in Basic of film-Making: The language of film (2010). Ze schetsen extreme en ethisch onaanvaardbare situaties waarbij de kijker zonder toelichting zou moeten kunnen begrijpen dat de getoonde acties slecht van aard zijn. In de clip worden gingers gearresteerd door de politiemacht om vervolgens vermoord te worden in een open veld. Een politiestaat waarin roodharige mensen worden uitgeroeid.

De mishandeling van voorbijgangers door jonge criminelen in de clip Stress van Justice gaat inherent samen met de afkeuring vanuit de maatschappij van dit soort gedrag. Het speelt zich af in de achterwijken van Parijs

Het geluid van de clips wordt op cruciale momenten gemixt met de muziek, om het effect van de beelden te vergroten. Dit effect werkt ook omgekeerd. In de film BABEL (2006) wordt er in de scene waarbij een vrouw wordt neergeschoten in een bus waardoor er zich een drama ontvouwt, het geluid op de set juist gedempt en hoor je alleen nog slepende muziek, waardoor de impact van het beeld wordt versterkt.

Pussy Riot - Punk Prayer en Madonna - Like a prayer

Het provoceren van politieke en religieuze machten kan tot veel publiciteit zorgen. Dit laten de dames van Pussy Riot en Madonna zien met hun clips Punk Prayer en Like A Prayer. De overeenkomsten in titel zijn toevallig, maar het shockerende effect van de clips zeker niet. Door de grootmachten tegen de schenen te schoppen zijn deze artiesten immens populair geworden. De artiesten wisten dit maar al te goed waardoor ze veel succes hebben geboekt bij het uitbrengen van de clips, zo schrijft Carole Cadwalladr in the Guardian (2012).

50 cent - P.I.M.P en Kanye West - Gold Digger

Zoals besproken wordt in deelvraag 2 kan de impact van clips gigantisch zijn als het zijn doelgroep weet te stimuleren tot goed en/of slecht gedrag. Dit heeft alles te maken met de voorbeeldfunctie van artiesten. Er ontstaat kopieergedrag. De hip-hop scene heeft vele clips gemaakt die vrouwen objectiveren door ze naakt voor de man te laten dansen waarna deze hen geld toe stopt en of de vrouwen op de kont slaat. Dit soort gedrag zie je terug in vele hip hop video's van bijvoorbeeld 50 cent of Kanye West.

Rihanna - Man down en Lady Gaga - Till it happens to you

Er zijn ook grote popsterren die juist het voortouw nemen in de beweging tegen seksisme en het objectiveren van de vrouw. Rihanna neemt in de veelbesproken clip man down het recht in eigen hand door de man die haar heeft verkracht te vermoorden. Lady Gaga komt in de clip Till It Happens To You op minder drastische wijzen op voor de vrouwen. De studentes worden in de clip door mannen tot seksuele handelingen worden geforceerd. Een belangrijk tegengeluid in de oversekste hedendaagse popcultuur. Beide vrouwen laten in hun clips zien de houding van de man tot de vrouw niet te pikken en komen in opstand. Een belangrijk tegengeluid in de oversekste hedendaagse popcultuur.

Years and Years - Desire en Tatu - All the things she said

Door sexuele handelingen te tonen tussen mensen van hetzelfde geslacht, pogen Years & Years en Tatu in hun clips de wereld wakker te schudden. Dat dit nog altijd tot controverse leidt is een spijtig feit. Gelukkig zijn er vele andere artiesten die dit aan de kaak stellen in hun clips.

Als je naar de meeste bekeken YouTube video's aller tijden kijkt op Alletop10lijstjes (2016) dan zie je dat alle videoclipjes vooral heel flitsend moeten zijn. Dat wil zeggen veel naakt, dure auto's en hippe en strakke danspasjes. Een maatschappelijke boodschap is er bijna niet meer in te vinden. De grootste reden achter deze gang van zaken is de vercommercialisatie van de muziekindustrie. Dit begint bij de muziek zelf. Deze wordt gecomponeerd door professionals die precies weten wat er verkoopt en wat niet. Zo wordt de muziek niet geschreven door de artiest die uiteindelijk op het podium staat, maar geschreven door zakenlui met kennis van muziek. Met als gevolg dat de muziek niet uit het hart komt maar uit het brein. Dit wordt bevestigd in het onderzoek van G. Percino, P. Klimek en S. Thurner. Zij hebben aangetoond dat op het moment dat de muziek versimpeld en banaler wordt de verkopen omhoog gaan. Bij een nieuwe, frisse en originele artiest die muziek maakt vanuit zijn passie en noodzakelijke uitlaatklep, is het risico voor de industrie vaak te groot om in te investeren. De muziekindustrie is steeds meer op zoek naar zekerheid. Ze zijn op zoek naar zekerheid van inkomsten gezien de muziekindustrie voor een groot deel is ingestort ten gevolge van de opkomst van streamingsdiensten.

De best bekeken clips van dit moment hebben enkele overeenkomstige facetten die terugkomen;

Geld

Rijkdom is zeer belangrijk om te presenteren. Dit zet de artiest op een voetstuk en geeft hem status. Zo kijken de fans tegen de artiest op. Dit is bijvoorbeeld te zien in de clip Drake - Started From The Bottom. In deze clip zie je veel van het glamoureuze leven van deze rapper, zoals zijn dure auto's, privéjet en luxe vakantieoordelen waar hij verblijft.

Seks

De uitspraak 'Sex sells' lijkt af en toe wel door de muziekindustrie uitgevonden te zijn. Menig gangster rapper durft zich niet meer in een muziekvideo te vertonen zonder zich te omringen met naakte vrouwen waar hij geld naar gooit. En soms stoppen ze er tussen sommige scènes in een clip enkele shots van knappe vrouwen tussendoor, die niks anders dan "seks" toevoegen aan de clip. Dit is onder andere te zien in de videoclip Deorro x Chris Brown - Five More Hours, waarin het verhaal gaat over een zanger die gestrand is onderweg naar een festival en gestrand raakt. Daarna komt er een bus langs die hem uiteindelijk toch mee neemt naar het festival. Tussendoor zie je een aantal shot met mooie vrouwen die niks met de verhaallijn te maken hebben, maar puur er zijn in gestopt om de clip beter te kunnen verkopen.

Dansjes

De dansjes in videoclipen zijn enorm populair. Deze zorgen voor herkenning en participatie met de muziek. Dit maakt ze heel belangrijk in de marketingstrategie van de muziekindustrie. Een voorbeeld van een artiest die hier sterk in is geweest, is de koreaanse rapper/zanger PSY. Voor de clip Gangnam Style bedacht hij een raar dansje, wat uiteindelijk wereldwijd werd nagedaan en uiteindelijk ook er voor zorgde dat het nummer zo immens populair werd.

De clips die wij als voorbeeld hebben gebruikt, zijn gekozen door bij de grote bekende artiesten te zoeken naar hun meest bekeken videoclipen. Er zijn echter tal van andere clips die ook aan deze omschrijvingen voldoen, maar in deze clips zijn deze facetten het duidelijkst zichtbaar.

Daarnaast leven we momenteel in een snackcultuur. Volgens Extend Limits (z.d.) zijn we niet meer op zoek naar diepgang, maar willen we dat alles snel en bevredigend is. Zolang het deuntje maar behapbaar en catchy is en de tekst vreugde predikt volgt de meute wel.

Hoe kijkt een producent naar de totstandkoming van een videoclip aan?

Om deze deelvraag te beantwoorden hebben we een interview afgenomen met The Oxford House. Zij zijn bekend van hun videoclips voor enkele grote nederlandse artiesten, zoals Kenny B, Lil Kleine, Don Diablo en Mr. Polska. De voor ons belangrijke punten uit het interview hebben hieronder samengevoegd onder een aantal vragen.

Hoe ziet het creatieve proces eruit?

We krijgen hier het nummer binnen, met een budgetindicatie. Wat tegenwoordig wel een beetje over is, de leuke budgetten bij videoclips. De krenten uit de pap gaan meestal naar een Paul Geusebroek of andere regisseurs. Heel veel agency's die sturen vaak allerlei partijen een briefing met budgetindicatie en dan is er altijd wel eentje die hapt. Dus die markt is wel een beetje aan het veranderen.

Er komt dan hier een aanvraag binnen en dan schiet ik die langs een van onze regisseurs waarbij ik denk dat de track hem wel goed ligt. Vervolgens gaat hij daar verder op broeden en als hij dan een idee heeft gaan we er met het team even over sparren. Dan komen we tot een concept en dat sturen we dan weer terug naar het label. En als dat dan goedgekeurd is dan gaan we in productie.

Wat is de rol van de muzikant zelf?

Ja uiteraard, het ligt er wel een beetje aan. Bij top notch bijvoorbeeld zitten ze er altijd bovenop, ook topnotch zelf. Maar aan de andere kant is het bij Spinnin Records bijvoorbeeld meer het label zelf. Als de artiesten het concept goed vinden wat wij hebben geschreven, dan komt er meestal nog wel een verdiepings ronde met de artiest zelf. En dan gaan we met diegene het script nog even fine tunen.

Ik kan me nog herinneren dat bijvoorbeeld een Don Diablo, dat was zo'n perfectionist, die wilde met elk shot alles zelf bepalen. Tot aan de kleding en kettinkjes toe.

Dus per artiest verschilt dat. Sommige vertrouwen je blind en leggen het helemaal bij jou neer en soms dragen ze nog een Art Director aan die ze graag erbij willen hebben. Als het allemaal past in het budget is dat prima. Het is wat dat betreft heel verschillend bij elke artiest. Er is dus niet echt een soort van standaard aanpak.

Waar lopen jullie tegenaan?

Soms zit het concept er helemaal naast en dan willen ze toch hun eigen idee doordrukken, dan gaat de lol er een beetje vanaf. Wij vinden het leuk om onze eigen ideeën uit te voeren, omdat we daarin geloven. Vaak weten de artiesten goed wat ze willen en dan vinden ze je portfolio te gek, maar dan willen ze hun eigen idee uitvoeren. Dat zijn soms wel dingen waar het echt kan botsen.

Wat zijn de belangrijkste elementen om rekening mee te houden tijdens het schrijven van een script?

Vaak willen we eerst een budgetindicatie hebben omdat dat zo beperkend is vaak. Eigenlijk mag je daar in je creatieve proces niet mee bezig zijn, maar we hebben al eens eerder gehad dat pas naderhand naar voren kwam dat het budget dermate laag was dat het hele concept wat je dan hebt bedacht naar de prullenbak kon. Daarom willen we altijd van te voren weten wat het budget is, zodat we weten hoe creatief we kunnen zijn.

En soms dan kiezen we ervoor, als de productiekosten laag zijn, en we vinden het idee tof, dan maken we het gewoon voor ons portfolio. Dan moet je wel geluk hebben. Het concept moet toevallig dan goed uitpakken. Maar heel vaak zijn de budgetten niet toereikend voor wat wij willen.

Een klein budget zorgt daarentegen wel dat je creatief moet zijn om het goedkoop te kunnen produceren. Maar meestal laten we dat geen belemmering zijn. We bedenken iets en daarvoor schrijven we een script. Je mag je eigenlijk niet laten belemmeren door het budget, want dan gaat je creativiteit naar de knoppen.

Wat maakt voor jou een videoclip succesvol?

Als ik er zelf tevreden over ben. Als ik hem zelf goed vind. Als ik ermee naar een klant durf te stappen. Als het portfolio waardig is. Ik weet dat heel veel dingen worden gemeten aan hoeveel views ze hebben, maar daar heb ik, plat gezegd, schijt aan. We gaan door totdat wij hem zelf goed vinden. Dan heeft hij voor mij een soort keurmerk, dan vind ik hem goed.

Dat betekent niet dat het met super dure camera's gefilmd hoeft te worden. We hebben ooit een clip opgenomen met Hi8 camera's, voor een vintage look. Uiteindelijk was dat dus heel goedkoop geproduceerd, maar het paste uiteindelijk goed bij het nummer, het gevoel was goed en het zag er gewoon goed uit.

Waar halen jullie inspiratie uit?

Als Paul Geusebroek weer een videoclip heeft gereleased dan gaat die hier wel rond natuurlijk. We kijken natuurlijk wel veel clips. Het is knap om te blijven vernieuwen en dat soort types lukt het altijd wel weer om te vernieuwen. Die clip die laatst uitkwam van die rapper die niet was komen opdagen op de set (Young Thug - Wyclef Jean) vond ik echt fantastisch. Dat kan ik echt waarderen. Dat is creativiteit in zijn puurste vorm. Dat kan je ook niet jatten, want dat zal altijd een slap aftreksel worden van dit. Dus ja, we kijken veel clips en misschien neem je het wel mee, maar we gaan niet bewust shots of ideeën jatten. Maar alles is denk ik wel een keertje eerder gedaan. Ik zit te denken aan een beamer op een artiest schijnen en die voor een muur zetten, wat altijd wel visueel een lekker plaatje oplevert. Wie heeft dat nou niet gedaan. Ik heb wel op mijn bureaublad een clip zitten met allemaal inspirerende clips. Die kijken we vaak nog wel even terug om meer inspiratie op te doen, maar dus niet om te jatten.

Proberen jullie met sommige clips een geëngageerde boodschap over te brengen?

Bij een muziek videoclip gaan we vooral voor een visueel spektakel en daar zo creatief mogelijk mee om te gaan. We steken net wat minder tijd in de verhaallijn. Het moet vooral lekker wegkijken en als het dan een positieve invloed heeft op de maatschappij is dat mooi meegenomen. Wij zien het meer als ondersteuning voor de muziek. Ik kijk zelf heel luchtig tegen de videoclip aan. Het zal ongetwijfeld invloed hebben op de maatschappij maar voor ons is het in eerste instantie een creatieve uitlaatklep. We proberen nooit vrouwonvriendelijk zijn of seksistisch, daar proberen we altijd wel rekening mee te maken.

Voor welke artiest zouden jullie nog een videoclip willen maken?

De gasten van OK Go zijn altijd zeer creatief met hun ideeën. Met hen samenwerken lijkt ons wel heel gaaf.

Jullie denken nooit van 'Dit soort dingen moeten we niet laten zien anders gaat de jeugd dat ook doen'?

We hebben ooit voor Lil Kleine een videoclip opgenomen en dat is natuurlijk wel een provocerend ventje. Je laat hem in een dikke bak zien, maar dan laten we vooral een succesvolle rapper laat zien. We hebben weleens de telegraaf gehaald met een seksueel getinte clip. Maar het werd wel positief benaderd door de pers. We hadden daar verder geen geëngageerde boodschap mee in gedachten. Het zag er vooral heel leuk uit.

Conclusie

Bij het productieproces moet er vooral rekeningen gehouden worden met het kostenplaatje. Je kan wel bizar ingewikkelde shots verzinnen maar als deze vervolgens niet binnen het budget passen, heb je niets aan het idee. Maar aan de andere kant mag het budget ook nooit een beperkende factor op het creatieve proces zijn. We laten ons ook zeker inspireren door andere filmmakers. Maar we zullen nooit de kunsten van anderen direct kopiëren. Het belangrijkste voor ons is dat de clip visueel aantrekkelijk is en dat wij het zelf portfolio waardig vinden. Het verhaal achter de clip is tot nog toe niet van grote relevantie geweest. De rol van de artiest bij het creatieve proces, hangt volledig van de artiest zelf af. De ene artiest wilt meer invloed op de clip hebben dan de ander.

Conclusie:

Wat maakt een hedendaagse maatschappelijk geëngageerde videoclip effectief en populair?

De conclusie van dit project geeft naast het antwoordt op de hoofdvraag ook een antwoord op de vraag hoe wij dit zelf zouden kunnen vertalen naar een videoclip voor het nummer van lennart.

Op de hoofdvraag kun je niet echt een eenduidig antwoord geven, maar wij hebben het in vier onderdelen kunnen opdelen die uiteindelijk een goed beeld geven wat een geëngageerde videoclip goed maakt. Onder elke element geven wij een toelichting met een terugkoppeling naar ons onderzoek.

Metaforen

Een populair element waar makers van geëngageerde videoclips gebruik van maken, is het gebruik van metaforen.

Metaforen doorbreken je huidige denkpatronen. Ze dwingen je om vanuit een ander perspectief naar een onderwerp of problematiek te kijken. Voorbeelden van clips waar metaforen in worden gebruikt zijn:

Stromae - Carmen, het blauwe vogeltje staat symbool voor het veel gebruikte medium twitter. In deze clip groeit deze vogel naarmate de gebruiker zich laat meeslepen in het medium. Dit staat metafoor staat voor de mate van invloed die het medium op de gebruiker heeft. Op het einde wordt de gebruiker letterlijk opgeslokt door een gigantische twittervogel. Een sterke metafoor om de gevolgen aan te tonen van het overmatige gebruik van deze vorm van social media.

In de clip 'King Rat' van Modest Mouse worden de rollen van de prooi en de jager omgedraaid, alsof het zich in een parallel universum afspeelt. De walvissen jagen op mensen, fileren ze, om vervolgens de karkassen terug de zee in te gooien.

Calle 13 - Latinoamerica & The Black Eyed Peas - Where Is The Love?, in deze clips staat het radiostation symbool voor het verspreiden van de liefdesboodschap.

Beeldrijm

Door elementen die op elkaar lijken achter elkaar te monteren, creëer je een gelijkheids effect doordat elementen op dezelfde wijze in beeld worden gebracht. Het zorgt daarnaast voor een aantrekkelijke clip door het gebruik van technische continuïteit. In de clips van Calle 13 - Latinoamerica & The Black Eyed Peas - Where Is The Love? is dit goed te zien, doordat ze mensen met verschillende huidskleuren achter elkaar monteren om zo te laten zien dat iedereen gelijk is. Dit trucje is ook al eerder gebruik in de clip "Black Or White" van Michael Jackson, waarbij op het eind van de clip verschillende mensen soepel in elkaar overgaan. Het nummer gaat letterlijk over dat het niet uitmaakt welke huidskleur je hebt. Door beeldrijm toe te passen, wordt dit ideaal versterkt overgebracht.

Storytelling

Waar het bij de meest populaire videoclips op dit moment aan ontbreekt en bij een geëngageerde clip essentieel om te hebben. Een goed verhaal. Om de kijker mee te kunnen slepen in de boodschap van je nummer is het belangrijk om een verhaal te hebben dat aansluit op jouw nummer. Bijna alle videoclips die we hebben behandeld hebben een verhaal erin verwerkt. Een artiest die dit heel sterk doet, is Stromae. In bijna al zijn clips neemt hij je op vaak excentrieke wijze mee in zijn verhaal waarin hij de hoofdrol speelt. Een verhaal vertellen is, in welke vorm dan ook, nog altijd een klassiek sterke manier om je boodschap over te brengen.

Provocatie

Dit laatste element om een clip tot een succes te maken, is niet altijd nodig. Maar als je het goed doet is het vaak wel zeer effectief en je muziek hoeft niet eens van hoog niveau te zijn. Dat hebben de dames van Pussy Riot wel bewezen. Door tegen de stroming in te gaan wisten de dames van t.A.T.u. ook veel naamsbekendheid te creëren en net als Years&Years het onderwerp homoseksualiteit onder de aandacht te brengen. Daarnaast werden andere onderwerpen door artiesten als Lady Gaga, Rihanna, M.I.A. en Madonna met succes aangesneden door de shockeren met hun videoclips.

Met deze elementen in een videoclip betekent nog niet dat het een gegarandeerd succes zal worden. Hedendaags willen mensen snel een bevrediging en iets om naar op te kijken. De standaard elementen seks, rijkdom en dansspasjes zijn dan ook zeer geliefd en het is moeilijk op te vallen zonder deze elementen. Het drijft de creativiteit van clipmakers die niet deze kant op willen tot het uiterste en er zijn ook maar weinig grote artiesten die deze weg in durven slaan.

Het produceren van een muziek videoclip

Bij het produceren van een videoclip wordt er binnen het creatieve proces wel degelijk rekening gehouden met het budget. Er moet ook een goede balans zijn tussen de creatieve invloed van de artiest en creative director van het productiehuis. Inspiratie pakken uit andere clips kan helpen in het creatieve proces, alleen je moet oppassen dat het geen jätwerk wordt.

Wat betekent dit voor mij, Lenny, als muzikant?

De clip die ik zal gaan produceren voor het nummer Fog zal een uitgebreide storyline hebben. Dit moet zorgen voor de diepere laag in mijn muziek. Het verhaal zal metaforisch zijn voor het leed wat er geleden wordt in dictatoriale landen. Persoonlijk ben ik groot fan van animatie. Zo zag je in de clip van King Rat en Stromae dat zij de realiteit op alle fronten konden uitvergroten en vervormen zodat hun visie versterkt zou worden. De animatie biedt eindeloze mogelijkheden waar ik graag gebruik van zou willen maken. Nu nog een team zien te vinden die dit samen met mij zou willen realiseren. Wij houden u op de hoogte.

1. Introductie Lenny van Prince of Virtue

Lenny is een CMD'er die in zijn vrije tijd singer songwriter is. Op zijn 16e schreef hij het nummer genaamd 'Fog'. Dit nummer gaat over dictatoriale onderdrukking en de gevolgen hiervan voor het volk. Het nummer is geschreven met gitaar en zang, en zal ook op deze wijze gespeeld worden. Het idee is dat bij het nummer een clip gemaakt gaat worden die de geëngageerde boodschap van het nummer weet over te brengen. Maar hoe maak je zo'n muziek video? En hoe zorg je ervoor dat deze populair wordt? Daarom de hoofdvraag: Wat maakt een hedendaagse maatschappelijk geëngageerde videoclip populair?

2. Wat zijn de overeenkomstige factoren van maatschappelijk geëngageerde muziek videoclips?

In het verleden en heden zijn er een aantal succesvolle maatschappelijk geëngageerde clips geweest. Wij gaan uitzoeken welke dit zijn en wat de overeenkomsten tussen de clips zijn. Hierdoor komen we te weten wat de elementen zijn die in zo'n succesvolle clip zitten.

3. Welke veranderingen hebben videoclips op gang gebracht of gestimuleerd?

Het maatschappelijke aspect in sommige clips heeft soms ook wat teweeg gebracht. Zoals bijvoorbeeld de clip van madonna "like a prayer" was behoorlijk taboedoorbrekend. Doordat muziek vaak door een grote groep mensen wordt geluisterd en de bijbehorende clips wordt gezien kunnen clips een grote invloed uitoefenen op de maatschappij.

4. Waarom hebben de meest populaire clips tegenwoordig steeds minder een maatschappelijke boodschap?

Vroeger werd er in clips veel meer gebruik gemaakt van storytelling om een boodschap over te brengen. Als je naar de meest populaire clips van tegenwoordig kijkt zie je vaak weinig verhaal en veel dansjes en lekkere wijven. Wij vragen kenners hoe dit zo gekomen is en onderzoeken welke clips 'the best of both worlds' kunnen bieden.

5. Eindconclusie

Hierin benoemen we alle elementen die in de hele docu zijn voorgekomen waarvan wij denken dat Lenny een goede clip kan maken voor zijn nummer.

Om dit onderzoek om te zetten naar een documentaire hebben we de belangrijkste punten en conclusie omgezet naar een script. Hierdoor konden we gemakkelijk in één keer de documentaire maken.

Setting: studentenkamer omgebouwd tot studio

Actie: Studio muziek opname: beelden van Lennart die het nummer Fog speelt.

Geluid: PoV - Fog

Opzet: close-up / warme beelden

Ik ben Lenny van Prince of Virtue. tien jaar geleden heb ik het nummer Fog geschreven over dictatoriale onderdrukking en de impact hiervan op het volk. Dit heeft tot op persoonlijk niveau invloed op mensen, en wat daar de gevolgen van zijn. Ik heb het nummer geschreven omdat in die tijd veel oorlogen werden gevoerd. Het was net 9/11 geweest, en toen kwamen de oorlog tegen al die dictaturen in beeld. Dit was best wel intens en heftig omdat dat op die leeftijd natuurlijk allemaal nieuw is. Ik probeerde het concept 'dictator' helder te krijgen door middel van dit nummer. Het nummer zelf is heel metaforisch. Ik gebruik veel metaforen om een omschrijving te maken van wat er gebeurt. Ik hoop dat ik een format kan vinden waarin ik het kan gieten zodat ik mensen echt kan bereiken. Nu ga ik samen met Bas, (camera draait naar bas toe) een documentaire maken die gaat over onze zoektocht om erachter te komen hoe geëngageerde muziek video's gemaakt worden in deze tijd. Misschien met een kleine terugblik. Maar vooral om te leren hoe we de vertaalslag kunnen maken naar een clip voor het nummer die ik heb gemaakt.

Stromae - Carmen

Een toonaangevende artiest met een overduidelijke boodschap is de franse maestro stromae. Zijn muziek is vernieuwend, dansbaar en geeft stof tot nadenken. Bij het zien van de clips is het niet nodig om Frans te kunnen verstaan om te begrijpen waar zijn muziek over gaat. Dit is overduidelijk in de clip bij het nummer Carmen. De blauwe twitter vogel neemt geleidelijk het leven over van de twitteraar, de maestro himself, en zal hem uiteindelijk volledig opslokt.

King Rat - Modest Mouse

Deze metaforische stijl wordt ook in de geëngageerde clip King Rat van Modest Mouse gebruikt. Beide clips gebruiken de hyperbool als stijlfiguur. Door het probleem uit te vergroten, willen ze hun punt duidelijk maken. Het verschil tussen de twee clips zit hem vooral in de interpretatie van de lyrics. De clip Carmen is een letterlijke visualisatie van het nummer en de clipmaker Heath Ledger gaat voor een bredere interpretatie in het nummer King Rat. Het nummer King Rat beschrijft de levensvisie van een dief. In de clip wordt de wereld op zijn kop gezet en stelen walvissen mensenlevens uit de zee die vervolgens verwerkt worden in voer voor hun huisdieren. Een macaber beeld die zijn boodschap doeltreffend over weet te brengen.

Calle 13 - Latinoamerica

Veel muzikanten strijden voor gelijkheid en vrede op de wereld. In de clip van Calle 13 met Latinoamerica, wordt de veel gebruikte beeldrijm truc gebruikt. Door gezichten van mensen met verschillende huidskleuren en afkomsten achter elkaar te editen, zijn het de overeenkomstige factoren die uiteindelijk de verschillen teniet doen. Grote namen als Michael Jackson en Pharrell Williams hadden en hebben met deze truc succes met het overbrengen van het gelijkheidsideaal. Dezelfde aanpak zie je terug in de clip Where Is The Love van de Black Eyed Peace. Een clip die meer dan tweehonderd miljoen keer is bekeken. In zowel het nummer Latinoamerica als Where Is The Love wordt het radiostation als metafoor gebruikt om de verspreiding van hun vredesboodschap te visualiseren.

Stress van Justice

Het kan ook een stuk minder genuanceerd. De clip stress van Justice brengt op lugubere wijze in beeld hoe de bendes in de banlieu van Parijs te werk gaan. Door te shockeren met een intense clip brengen ze de problematieken in de achterwijken onder de aandacht. Ze maken gebruik van 'The cultural (referential) code'. Zonder toelichting begrijp je dat hun acties extreem en onaanvaardbaar zijn.

Born free van M.I.A

Op dezelfde extreme wijze wordt er in de clip Born free van M.I.A een politiestaat gevisualiseerd die gingers uitroeien. Bij beide clips wordt het geluid op de set op cruciale momenten gemixt met de muziek om de sfeer van de clip te ondersteunen.

Pussy Riot - Punk Prayer

Pussy Riot mag zeker niet ontbreken in dit rijtje. De Russische dames doen er in de clip Punk Prayer alles aan om Putin en andere machtsmisbruikers tegen de schenen te schoppen. Ze heeft wereldwijde publiciteit genoten met als gevolg dat enkele leden vast hebben gezeten in de strafkampen van Putin. Ik zou het er persoonlijk niet voor over hebben, maar gezien de hele wereld het er over had was hun doel in ieder geval bereikt.

Like A Prayer Van Madonna

Zo zorgde de clip Like a prayer van Madonna, door MTV uitgeroepen tot meest taboe doorbrekende clip ooit, dat de Vaticaan op zijn achterpoten ging staan. Provocatie lijkt de kans op succes te verhogen en kan veel teweeg brengen.

Prodigy - Smack my bitch up

De gevolgen van muziekvideo's op de maatschappij mogen dan ook niet onderschat worden. Eind jaren 90 was er een flinke toename van geweld in Amerika door jong volwassenen. Dit had een sterke correlatie met de muziekvideo's die op MTV te zien waren. Bijna een kwart van de videoclips bevatten geweld en in 63% daarvan werd het geweld door jongvolwassenen uitgevoerd. Tegelijkertijd hebben artiesten een voorbeeldrol voor velen. Zo zie je maar dat de muziekvideo kan een zeer krachtig medium zijn. Bij het horen van het nummer zal het brein de associatie leggen met de beelden en het nummer. Door deze herhaling kan een clip grote gevolgen hebben voor de maatschappij.

50 cent - P.I.M.P.

Ook de objectivering van de vrouw is een probleem waar muziek video's een grote rol in spelen. De hiphopscene is berucht om zijn clips waarin veel naakt wordt getoond en de man een dominante rol heeft ten opzichte van de vrouw.

Rihanna - Man down

Er zijn ook grote popsterren die juist het voortouw nemen in de beweging tegen seksisme en het objectiveren van de vrouw. Rihanna neemt in de veelbesproken clip man down het recht in eigen hand door de man die haar heeft verkracht te vermoorden.

Lady Gaga - Till It Happens To You

Lady Gaga komt op voor de vrouwelijke studentes die door de mannen tot seksuele handelingen worden geforceerd. Een belangrijk tegengeluid in de oversekste hedendaagse popcultuur.

Years & Years - Desire

Een van de meest recente taboe doorbrekende artiesten zijn de leden van het Britse elektronica-trio, Years & Years. In de clip Desire vergrijpt de frontman zich aan zowel man en vrouw. Een belangrijke doorbraak in het hedendaagse seksuele dogma. Niemand zou zich moeten schamen voor zijn geaardheid en/of seksuele voorkeur. De best bekeken clips van dit moment hebben geen kritische boodschap om te verspreiden. Het leven moet vooral één groot feest zijn. In een tijd waar alles flitsend en snel moet gaan, lijkt er geen ruimte te zijn voor diepgang. De clips zijn visueel aantrekkelijk. Schaars geklede vrouwen EN mannen zijn nog altijd erg populair. De combinatie van pop en rap blijkt ook HET recept te zijn om veel views te genereren. Michael Jackson heeft altijd naar een combinatie van een aantrekkelijke clip met een geëngageerde boodschap gezocht om zo alsnog het grote publiek aan te spreken. Met succes.

Conclusie

Tijdens dit project zijn we er achter gekomen wat voor gigantische impact muziek video's kunnen hebben op de maatschappij. Het bleek dat je met slechte muziek maar een shockerende clip, heel veel kan bereiken. In positief en negatief opzicht. Het belang van technieken als beeldrijm en metaforen werd ook duidelijk zichtbaar zodra je de clips naast elkaar zette.

De punten ik sowieso terug wil laten komen in mijn clip zijn:

- Provocatie
- Beeldrijm
- Metaforische beelden die de boodschap verhelderen
- Een verhaal in de clip verwerken die een extra dimensie geeft aan de muziek

Audiovisueel ontwerpen, theorie en praktijk; conceptontwikkeling voor film, video en televisie. (1995) Wim Westera. Geraadpleegd op 5 December 2016 <http://www.open.ou.nl/wim/publicationspdf/BOEKtotaal.pdf> blz: 165.

Basic of film-Making: The language of film (2010). blz 30-31 R. E. Hunt, J. Maryland, S. Rawle Geraadpleegd op 10 December 2016

Frank G Bosman (2006) Like a Prayer (Madonna)
Geraadpleegd op 15 december 2016, van <https://frankgbosman.wordpress.com/2006/07/31/like-a-prayer-madonna>

greenleft (2010) M.I.A.'s radical clip banned by YouTube in the US
Geraadpleegd op 16 december 2016, van <https://www.greenleft.org.au/content/mias-radical-clip-banned-youtube-us>

Instrumentational Complexity of Music Genres and Why Simplicity Sells (2014) by G. Percino, P. Klimek, S. Thurner
Geraadpleegd op 10 Januari 2016
<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0115255#pone.0115255.s001>

Jotted Lines (2010) The Negative Effects of Music Videos on our Children. Geraadpleegd op 21 december 2016, van <http://jottedlines.com/society/the-negative-effects-of-music-videos-on-our-children>

Extendlimits (z.d.) Trend: Technostressed. Geraadpleegd op 10 januari 2017, van <http://www.extendlimits.nl/nl/trends/industrie/technostressed>

Metro.co.uk (2011) Rihannas man down video should be banned say us pressure groups.
Geraadpleegd op 21 december 2016, van <http://metro.co.uk/2011/06/02/rihannas-man-down-video-should-be-banned-say-us-pressure-groups-36442/>

Nu.nl (2011) Regisseur verdedigt omstreden clip rihanna. Geraadpleegd op 22 december 2016, van <http://www.nu.nl/muziek/2535540/regisseur-verdedigt-omstreden-clip-rihanna.html>

Poldox (z.d.) VAN PREMISSE NAAR FILMPLAN Geraadpleegd op 16 december 2016, van <http://www.poldox.nl/research-kost-zweet>
RT (2012) Pussy Riot sentenced to two years in jail Geraadpleegd op 15 december 2016, van <https://www.rt.com/news/pussy-riot-trial-896/>

Theguardian (2015) Lady Gaga releases music video about sexual assault at university. Geraadpleegd op 21 december 2016, van <https://www.theguardian.com/music/2015/sep/18/lady-gaga-video-till-it-happens-to-you-campus-sexual-assault>

Theguardian (2012) Pussy riot: will Vladimir Putin regret taking on Russia's cool women punks? Geraadpleegd op 21 december 2016, van <https://www.theguardian.com/world/2012/jul/29/pussy-riot-protest-vladimir-putin-russia>

WatchMojo.com (2014) Another Top 10 Controversial Music Videos Geraadpleegd op 9 januari 2017, van <https://www.youtube.com/watch?v=kH25QOo6L9c>

3FM (2016) Hoe Halsey en Years & Years taboes doorbreken Geraadpleegd op 9 januari 2017, van <http://www.3fm.nl/nieuws/detail/364135/Hoe-Halsey-en-Years-%26-Years-ta-boes-doorbreken>

Visuele hyperbolen (2010) Schilperoord, J., & Maes, A. In: Tijdschrift voor Taalbeheersing Geraadpleegd op 9 januari 2017, van <http://www.ingentaconnect.com/content/aup/tt/2010/00000032/00000002/art00001?crawler=true>

Wim Westera (1995) Geraadpleegd op 23 maart 2017, van <http://www.open.ou.nl/wim/publicationspdf/BOEKtotaal.pdf> blz: 165

De kracht van metaforen (ZD) de Valk, G. op; De Valk Leadership Blog Geraadpleegd op 15 December 2016 <http://www.guidodevalk.nl/de-kracht-van-metaforen/>